

Puskás Lajos és a Kolozsvári Tizes Szervezet

Írta Vincze Gábor
HUNSOR publikáció

A romániai magyar kisebbség elmúlt háromnegyed százados történelmében sok még az ún. "fehér folt". Alig ismert — még a kutatók előtt is — az 1944 előtt létező különböző egyházi egyesületek (Ifjúsági Keresztyén Egyesület, Kolping, Dávid Ferenc Egyesület stb.), a magyar cserkészmozgalom és a Magyar Népközösség, illetve a keretei között megszerveződő kolozsvári szomszédsági szervezet, a későbbi **Kolozsvári Tizes Szervezet** története.

Mindezekről az egyesületekről, szervezetekről nemcsak az eddig megjelent tanulmányok **hallgatnak**, de az 1989-i megjelent **visszaemlékezések** is. **1** (Ez nem véletlen, hiszen mindezek az intézmények kí vül estek a kommunista szerzők látókörén...)

Az itt közölt visszaemlékezés-részlet szerzőjéről, Puskás Lajosról sem sokat olvashattunk az eddig megjelent visszaemlékezésekben. Pedig ő is ahhoz a generációhoz tartozott, melynek tagjai a XX. század első évtizedében születtek, és az impériumváltás után, a huszas években kerültek a romániai egyetemek falai közé. Néhányan közülük — nem egyszer a magyarságra neheződő nemzeti elnyomás hatására — a Kommunisták Romániai Pártja tagja — vagy legalábbis szimpatizánsa lett. **2** A generáció azon — számbelileg mindenképpen nagyobb! — csoportja, amely távol **tartotta magát a marxizmustól**, kiesett az erdélyi magyarság — sok helyen hiányos, és korrekcióra szoruló — "kollektív emlékezetéből". Pedig olyan jelentős nevek sorolhatók ide, mint a Balázs Ferencé, Jancsó Béláé, László Dezsőé, Vita Sándoré — és Puskás Lajosé, akik a huszas-harmincas években széles körben ismert személyiségek voltak még akkor is, ha a napi politizálástól távol álltak. Ők úgy gondolták, hogy a "pártpolitikai csatározásoktól" helyett a **társadalomépítéssre**, az ifjúsági és a felnőtt társadalom **nevelésére** kell helyezni a hangsúlyt. **3** Ez a nemzetpolitikai koncepció aztán a gyakorlatban legtöbbször középiskolai pályát, a magyar cserkészletbe és a szövetségi mozgalomba történő bekapcsolódást — és "mellesleg" szerkesztőségi munkát jelent. Puskás Lajos (1901. máj. 22. – 1982. ápr. 10.), — aki társaihoz hasonlóan egy "új nemzedék taní tójának" vallotta magát — némi budapesti "kiterő" után **Bukarestben**, a történelem szakon fejezte be egyetemi tanulmányait. Ez, a huszas években olyannyira ritkaságszámba menő lépés (az első magyar volt ezen a szakon!) tudatos döntés eredménye volt: "*népem szolgálata ott, és úgy, ahogy és ahol lehet*". **4** Tervét könnyen megvalósí thatta, hiszen a román képesí tésű történelemtanár még ritkaságszámba ment a huszas évek közepén. Első munkahelye(i), a székelyudvarhelyi református és katolikus kolégiumok egyenesen neki köszönhatték, hogy a megszűnés veszélye elhárult a fejük fölül, hiszen a román nyelvet, történelmet és földrajzot — román nyelven — oktató tanár hiányában bezárás fenyegette e két, több évszázados intézményt. Egy év múltán, 1925 őszén a kolozsvári piarista főgimnáziumba nyert kinevezést, és pár éves megszaki tással két évtizedig folytatta oktató/nevelői munkáját. A kollégáival — akik még a régi generáció képviselői voltak — hamar összeütközésbe került: nem tudta elfogadni, hogy az iskola csak ismereteket átadó intézmény: "*Én úgy véltem, inkább kevesebb tudás, de több életre, emberré nevelés*". **5** Az elhivatottságáról a következőképpen vallott: "*Szerintem a tanárság nem kenyérkereseti forrás, hanem a legszentebb hivatás. A tanár ezekben az időkben minden jó mozgalom zászlóvivője, mozgatója kell legyen, kiapadhatatlan energiával.*"

A fentiek szellemében a piarista gimnáziumban már 1925/26-os tanévben megalakította a Hangya Tankönyv- és Írószerszövetkezetet, amely a kortársai közül többen is a “szövetkezeti szellemre”, a “kisebbségi életre való nevelés” egyik kiváló eszközének tartották. Az 1929-ben megszűnt szövetkezet után fordult a figyelme a cserkészlet felé. (A piaristáknál 1927-ben alakult meg az első csapat.) Ettől kezdve — sokszor a családját is hanyagolva — szinte csak a cserkészletnek élt. *“Megyőződésem volt, hogy ez az az intézmény, amelyen át ifjúságunkat kivezethetjük abból az útvesztőből, melybe a kisebbségi sors taszította... Elérendő eredményeink megbecsülést és tiszteletet fognak szerezni kisebbségi népünknek... Részemre ez tehát nem egyesületesdi, hanem egész életre szóló és egész kisebbségi életünkre kiható életprogram.”* A katolikus cserkészek főparancsnokaként az ebben a szellemében folytatott munkásságának **6** a harmincas évek második felében vége szakadt: az 1937. január 24-i napiparancsával II. Károly király beolvasztotta a cserkészletet a három évvel korábban létrehozott Straja T a rii — “Országőr” szervezetbe **7**. Némi próbálkozás után (lásd a közölt visszaemlékezés-részletet, ill. a jegyzetet) kiderült, hogy az adott keretek között **a magyar cserkészmozgalmat fenntartani/átmenteni már nem lehet.**

1939 fordulópontot jelent Puskás Lajos életében. 1938. február 27-én életbe lépett Románia új, korporatista alkotmánya, amely jogilag is szentesítette a januárban bevezetett “királydiktatúrát”. A pártokat feloszlatták és 1938. decemberében a király létrehozta a Nemzeti Újjászületés Frontját. Mivel a törvény végrehajtási utasítás tása lehetővé tette, hogy az ország nemzeti kisebbségei — önálló tagozatokat, alosztályokat létrehozva — belépjenek a Frontba, a magyar kisebbség politikai vezetői komoly dilemma elé kerültek: ha kimaradnak a Frontból (vagyis felvállalják a nyílt oppozíciót a fasizálódó diktatórikus rezsimmel), a magyarságot még maradék, gyakorolható jogaiktól (szavazati jog, helyi közigazgatásban és a szakmai testületekben való képviselés stb.) is megfosztani **8**. Ennek az “intrazingens” politikának az Országos Magyar Párt vezetői, Bethlen György, Gyárfás Elemér és Jakabffy Elemér voltak a hívei. Velük szemben álltak az ún. “reformista”/ifjúsági csoport tagjai, akik — Bánffy Miklóssal az élen felismerték, hogy egy kényszerpálya előtt állnak, ezért mindenképpen a román politikai vezetéssel történő kiegyezést/megegyezést szorgalmazták. A román vezetőséggel történő megegyezés után, 1939. február 11-én megtartották a **Magyar Népközösség** alakuló ülését Kolozsváron.

Mi is volt a Népközösség? Vezetői szándéka szerint Erdély egész magyarságát átfogó, kulturális, gazdasági és társadalmi célkitűzésű szervezet. (“A Népközösség tulajdonképpen a romániai magyarság nagy családja...” — Mikó Imre.) A létrehozott három fő szakosztály élére olyan személyek kerültek, akik nagy társadalmi megbecsülésnek örvendtek, azonban addig — személyi és egyéb ellentétek miatt — nem tartoztak a szűkebb politikai vezetősoporthoz (Szász Pál, Kós Károly, Vita Sándor stb.). A korábbiakban az Országos Magyar Párt nem végzett nagyobb arányú szervezőmunkát. Most azonban (paradox módon éppen a királydiktatúra körülményei között!) a Népközösség vezetői széles körű szervezőmunkába kezdtek. Ebben a szervezőmunkában nagy feladat hárult a Kós Károly-vezette társadalmi szakosztályra. Szolnoky Gyula központi szervezési igazgató munkájának is köszönhetően 1940 tavaszán a Népközösségnek 140.000 tagja volt. **9**

Puskás Lajost, mint az akkorra már ismertté vált cserkészvezetőt, közösség-szervezőt bízták meg a társadalmi szakosztály szervezésével. A város magyarságának jelentős részét átfogta a szervezet: elsősorban a kisiparosság, értelmiség, valamint a munkásság egy része vett részt benne, a hóstáti “földészek”, valamint a nagypolgárság és az állami tisztviselők kimaradtak belőle. (A bécsi döntés előestéjén 11.037 kolozsvári családfőt foglalt magába a szervezet. Ennek 40 %-a iparos, 20 %-a szellemi foglalkozású, 17 %-a munkás volt, a többi kerekedő, háztartási alkalmazott és egyéb kategóriák. **10**) Mintegy harminc család alkotott egy tizedet, kb. 5-6 tized alkotott egy főtizedet, 5-6 főtized pedig egy-egy körzetet alkotott. Amint az emlékiratban leírásokból is kiderül, a tizedesek széleskörű munkát végeztek: ez családvédelmet, kulturális/közművelődési munkát, jogsegélyezést, egészségvédelmi munkát, ifjúsági munkát stb. jelentett. **11**

A bécsi döntés után gyökeresen megváltoztak a tizedesek feladatai. A kezdeti bizonytalanság után [12](#) a közigazgatás részeként folytatták tovább a munkát: 1941. július végétől Kolozsvár Közjóléti Szövetkezete keretei között működtek, mit a szövetkezet tanácsadó szerve. Ahogy az a visszaemlékezésből is kitűnik, a háborús körülmények között megnőtt a tizedesek jelentősége. Az eredményes munka növelte a szervezet tekintélyét, nőtt a város magyar lakosságára kifejtett hatása. Ezek után nem meglepő, ha a kis befolyással bíró, marginális csoportocskát jelentő illegális kommunista párt képviselőjében Balogh Edgár 1944 szeptemberében felvette a kapcsolatot Puskás Lajossal.

1944. szeptember elején már minden józanul gondolkodó erdélyi magyar számára világos volt, hogy ismét számíthatni lehet egy újabb impériumváltásra. Az is hetek alatt kiderült, hogy ahol a szovjet katonaság megjelenik, ott az általuk pártfogolt kommunisták befolyása is megnő. Ez Kolozsváron már október 11-12-én világossá vált, hiszen a szovjetek a helybeli kommunisták által megjelölt embereket nevezték ki a közigazgatás élére (id. Teofil Vescant és Vasile Pogaceanu, valamint dr. Csögör Lajost és Demeter Jánost.) Ezekben a napokban derült ki az is, hogy kizárólag csak a magyar - és román - baloldal indíthat lapot (A Balogh Edgár-szerkesztette Világosságot, majd hetek múlva a szociáldemokrata Erdélyt és a kommunista Észak-Erdélyi Szikrát, a későbbi Igazságot.) A magyar polgárság nem csak nyomdával nem rendelkezett a továbbiakban, hanem önálló pártszerveződésre sem nyílt lehetőség. [13](#)

Puskás Lajos nyugodt lelkiismerettel nézhetett az "ideológiai impériumváltás" elé is, hiszen a tudomása szerint neki, és a TSz.-nek komoly "érdemei" voltak: hozzájárult az elé télt magyar kommunisták (Veress Pál, Nemes József, Simó Gyula) kiengedéséhez; helybenmaradásra buzdítja a város magyarságát [14](#); a szervezet aktív van kivette részét a közrend fenntartásában, a Városőrség megszervezésében stb. (A Városőrség október 1. körül alakult meg, részben a szakszervezetek, részben a TSz bevonásával, a közrend fenntartásának érdemeit azonban minden esetben kisajátították maguknak a kommunista emlékiratok.) Hogy ilyen érdemekkel a háta mögött, mégis hamar "beborult a Tizes Szervezet fölött az ég", az gondolom nem csak Puskás Lajost lepte meg, hanem a szervezet tagságát is. Október 17-én "valakik" feljelentették a TSz vezetőjét, akit a kerületvezetőkkel együtt ki a szovjet városparancsnokságon kihallgattak. Amikor kiderült, hogy ártatlanok, elengedték őket. Ezután a "kedvező" előzmény után álltak neki a Tizes Szervezet újjászervezésére. November 1-én, majd 3-án a kerületvezetőkkel és főtizedesekkel együtt "a jelenlegi helyzetbe való beilleszkedés tárgyában" kibővíteni vezetői ülést tartottak. A szervezet helyzete meglehetősen tisztázatlan volt, hiszen a 10830/1942, majd a 17586/1944. sz. határozatokkal a kolozsvári magyarság "utcaszervezete" a városigazgatás részévé vált, azonban a főhatalomváltozással a két határozat érvényessége vitássá vált. Puskás ezért levélben Vasile Pogaceanu polgármesterhez fordult, hogy a városvezetéssel való kapcsolatuk fennmaradjon, mert ellenkező esetben kéri, hogy engedélyezzék a TSz.-nek, mint a kolozsvári magyarság autonóm Önszervező Szervezetének a működését. [15](#)

Valószínűleg a november 2-i levélnek köszönhető, hogy 6-án a Kommunisták Romániai Pártja Kolozsvár Tartományi vezetősége elé rendelték Puskást. A megbeszélésen (amelyen részt vett a Tizes Szervezet részéről Puskás mellett Málnásy Géza is, a magyar kommunisták közül Simó Gyula és Nagy István, román részről ifj. Teofil Vescan, Oliviu Muresan és Mihai Pop, a zsidóság, illetve a Népvédelmi Egyesület képviselőjében pedig Schönberger Kálmánné) bizonyára nem csekély nyomás hatására a szomszédai szervezet vezetői kénytelenek voltak belemenni, hogy "a nemzetek közti békesség érdekében" feloszlatják a magyarság szervezetét és a kommunisták által létrehozott Népvédelmi Egyesület "független alakulataként" létrehozzák a Kolozsvári Szomszédügyi Szervezetet. A Népvédelmi Egyesület kolozsvári vezetőivel (Hedvig Medrea, Schönberger Kálmánné) már 8-án és 10-én tárgyalások folytak, majd 11-én vasárnap az elnökség a rájuk nehezedő nyomás hatására kénytelen volt kimondani a Tizes Szervezet feloszlatását, amit a másnapi rendkívüli közgyűlés egyhangúan megerősített. (A KP képviselőjében felszólaló ifj. Teofil Vescan sejteni engedte, hogy miért van még mindig szükség — ha megváltoztatott formában is az utcaszervezetre: a közmunkákra, romeltakaró tásra, hidak helyreállítási tására stb. kell mozgósítani

tsa a város magyarságát.) A közgyűlés határozata szerint megkezdődött a tagság “purifikálása”, felülvizsgálata, amely — egyébként egész Kelet-Közép-Európában a kommunista tisztogatások előjátékának tekinthető —, és ami “természetesen” ezzel járt: egymás följelentése. **16** (A tisztogató bizottság tagjaivá Puskás Lajost, Schönberger Kálmánét, Augustin Botát és Fodor Pataki Ádámot nevezték ki.)

A létrejövő új szervezet (**Kolozsvári Szomszédügyi Szervezet, mint a Népvédelmi Egyesület Független Alakulata** — Organizat ie Clujana de Vecina tate, Format ie Independent a a Apa ra rii Patriotice) kezdeményező bizottságában magyar részről Puskás Lajos, Málnássy Géza, Bors József, Nagy Géza, Venczel József; román részről Vasile Dolha, Oliviu Mures an, Gavriile Borza és Iosif Balas ; zsidó részről Neumann Jenő és Kallós Tibor vettek részt. Az első napokban úgy tűnt, hogy a magyarság szervezet “megtalálta a helyét”: a Sz. Sz.-en keresztül hajtották végre a városi rendeletek végrehajtását, az ingyenkonyhai ellátásra jogosultak listájának összeállítást szintén a szervezet tagjaira bízták. Csakhogy lassacskán kiderült, hogy a tagság “elkedvetlenedett”: nem “buzgolkodtak” a közmunkák teljesítésében **17**, a tisztogató bizottságok előtt való jelentkezésben stb.

A szervezet elleni — összehangolt — támadások **november 24-én** kezdődtek.

Reggel Puskás Lajost felhívták a kommunista párt székházába, ahol Mihai Pop közölte, hogy “mind román, mind magyar demokrata oldalon a Szomszédügyi Szervezet iránt bizalmatlanság mutatkozik és így jobbnak látnák, hogy a Szomszédügyi Szervezet addig is, amíg a közhangulat számára kedvezőbbé válik, szüntesse be a működését.” **18**

Ugyanekkor az a Nagy István, akit 1939-ben a Népközösségben folytatott kommunista agitációja miatt zártak ki a szervezetből, a Világosság címlapján durva támadást indított a Szomszédügyi Szervezet ellen. A fanatikus kommunista azt a képtelenséget rótta fel a szervezetnek, hogy az nem **fél évvel azelőtt** (az ország német megszállása után pár héttel) vonta be tagjai sorába a város zsidó és román lakosságát! Ráadásul tétlenül nézték a zsidóság gettóba hurcolását. Ezért aztán Nagy Istvánnak az a véleménye, hogy: “A kimúlt Tizes Szervezetében maradt tagjai pedig semmi esetben sem olvadhatnak be a Népvédelmi Egyesület új szomszédügyi szervezetébe azzal a tanulsággal, hogy az ő múltbeli tevékenységük demokratikus lett volna.” (Jellemző a korabeli viszonyokra, hogy Puskás Lajos hiába próbált a Világosságban elhelyeztetni egy helyreigazító cikkét, az nem sikerült.)

19

Szintén ugyanezen a napon, “a Népvédelmi Egyesület megbízásából” Hedvig Medrea, Garay Ödön és Schönberger Kálmáné a Szomszédügyi Szervezet vezetőségének írott levelükben kijelentették: “A november elején megalakult Szomszédügyi Szervezettel szemben demokratikus román, magyar és zsidó részről bizalmatlanság mutatkozik, mert azt látják, hogy a Szomszédügyi Szervezet nem más, mint a tizes szervezet újjáélesztése. Éppen a Szomszédügyi Szervezet gondolata érdekében azzal a javaslattal fordulunk a tek.[intetes] Szomszédügyi Szervezet vezetőségéhez, hogy a szervezetet oszlassa fel.” **20** Egy másik levelükben pedig a Népvédelmi Egyesület vezetői kijelentették, hogy kifogást emelnek Puskás Lajosnak a tisztogató bizottságban való jelenléte ellen, mivel ő “a Tizes Szervezetnek, egy reakciós és sovinizta szervezetnek a vezetője”.

Ilyen előzmények után Puskás Lajos, a kezdeményező bizottság elnöke nem tehetett mást, mint hogy másnapra, **november 25-re** összehívta a kezdeményező bizottságot, amelyen a bizottság **magyar tagjai** (Puskás Lajos, Bors József, Nagy Géza, Málnássy Géza és Venczel József) **kimondták a szervezet feloszlását**.

De miért is kellett **valójában** feloszlania a kolozsvári magyarság nagy befolyású szervezetének? A fennmaradt dokumentumok segítségével többé-kevésbé pontos választ adhatunk erre a kérdésre. A 11-i rendkívüli közgyűlésen felszólaló ifj. Teofil Vescan azzal indokolta a T. Sz. feloszlását, hogy: “A Tizes Szervezetnek voltak olyan tagjai, akik nem értették meg a Tizes Szervezet gondolkozási módját, **nem egyeztek azzal, hogy itt Erdélyben egy demokráciának kell kialakulnia.**” Csakhogy jól tudjuk, mit jelentettek Kelet-Közép-Európában a korabeli szóhasználatban “a demokrácia, demokratikus” kifejezések: a kommunista törekvések maradéktalan elfogadását. Tehát: nem demokrata az, akinek a

kommunista párttól más, eltérő véleménye van valamilyen kérdésben... A november 11-i értekeztet jegyzőkönyve szerint a résztvevők kijelentették: *“Ma azonban a magyarságnak meg van a külön népi szervezete, a MADOSZ. Így hát a T. Sz. az eddigi munkakörét elvesztette.”* Erről van szó. Vagyis, hogy amióta ismét megalakult az 1938 óta illegalitásban lévő, gyakorlatilag megszűnt MADOSZ, immár semmi szükség egy “konkurrens” szervezetre! Nem tudhatom, hogy ez mennyire volt világos a szervezet vezetői előtt, de gyanítom, sejtették, hogy erről van szó, és nem arról, hogy “nem elég demokratikus a szervezet”. November 28-án Puskás Lajos elkészönt a munkatársaitól, bár még a búcsúlevelében is reménykedett abban, hogy: *“Hiszem, hogy egyszer csak elülnek a T. Sz. körül felverödött hullámok és hamarosan eljön az ideje annak, hogy a Népvédelmi Egyesület volt munkatársainkat is munkára szólí thatja anélkül, hogy ezzel maga ellen bizalmatlanságot keltene.”* Vajon sejtette Puskás Lajos, hogy a személye elleni támadások még csak ezután kezdődnek? Ehez valószí nûleg az is hozzájárult, hogy a Szomszédtsági Szervezet feloszlata után sem “fért a bőrébe”, a közéleti ember nem tudott a babérjain ülni. Az EMKE 1944. december 27-i, rendkí vüli közgyûlésén megválasztották a társadalmi szakosztály elnökévé. Komoly munkát már nem tudott kifejteni, mert súlyos gyomorbántalmi miatt hetekre kórházba kellett vonulnia. Ezalatt elkezdődtek ellene az újabb támadások. December 6-án a tanügyi szakszervezet igazolta és í gy visszakerült a piarista főgimnáziumba, hogy folytassa az 1939-ben megszaki tott oktató/nevelő munkáját. 1945. februárjában újra a purifikációs bizottság elé idézték és a hí rhedett Neumann/Bogdan Tiberiu-vezette bizottság február 17-i határozatában leszögezte, hogy csak vidéken folytathat oktatói munkát. Az indoklásban kijelentették, hogy a Tizes Szervezet *“közismerten burkolt kémszervezet volt, amely a demokrata valamint román és zsidó lakosság megfigyelését végezte”* [21](#), és a szervezet cselekedeteiért Puskás Lajos felelősséggel tartozik, bár — legalábbis egyelőre — a személyére vonatkozólag semmi terhelőt nem tudtak felhozni. Igazának biztos tudatában Puskás ezután fellebbezett a szaktanácsnál. A 12 oldalas, részletes memorandumban “védőtanúként” kéri Jordáky Lajos, Demeter János és Simó Gyula meghallgatását, akik tanúsi thatták volna, hogy a szomszédtsági szervezet nem volt “fasiszta”, vagy ”kém-szervezet”. Mielőtt a szaktanács ez ügyben döntött volna, március 30-án az Országos Demokrata Arcvonal Észak-Erdélyi Bizottsága mellett mûködő Legfelső Tisztogató Bizottság határozatában — Hantos Gyula, Martonyi János egyetemi tanárokkal és más “fasisztabarátokkal” együtt — elrendelte Puskás internálását is. [22](#)

Mitől is lett “fasisztabarát” Puskás Lajos? A tisztogató bizottsági határozat a “Tizedesség és a kolozsvári tizedesek” c. könyvét nevezte meg fő bizonyí téknak. Ha figyelmesen végigolvassuk a könyvet, felfedezhetünk benne egy rövid idézetet a autoritáriánus/korporatista portugál diktátortól Salazar “Békés forradalom” c. könyvéből: a “nemzeti unió lovagjai” (amely szervezet a tizedesekhez hasonló tható szervezet volt) *“... feladata az, hogy áldozatos szellemmel, önzetlenül és semmi közvetlen személyes előnnyel nem számolva szolgálják az államot”* [23](#). Ez hát az a passzus, ami miatt a könyvet, és vele a szervezetet, valamint annak vezetőjét is “fasisztabarát”-nak lehetett nevezni. Pályafutását szinte végigkí sérte ez a bélyeg.

Mivel ismét kiújult a betegsége, ismét szanatóriumba kellett vonulnia, ahol végül is “letöltötte” a rászabott “büntetést”. Április 6-án a Kolozsvári Szakszervezeti Tanács Fellebviteli Tisztogató Bizottsága (Schneg Ferenc, Szepesi Sándor, Dán István) — bár elismerték, hogy demokrata magatartást tanúsi tott, a szervezet zsidókat is segélyezett, részt vett az Erdélyi Magyar Tanácsban stb. — , a “múltbeli kapcsolataira” hivatkozva mégsem mentették fel, csak felfüggesztették az internálás letöltése alól és eltiltották attól, hogy a továbbiakban “társadalmi vezetőszerpet”, vagy állami tisztséget töltsön be. [24](#) (Egyházi iskolában továbbra is oktathatott.) Bár “vezető szerepet” valóban nem töltött be, a közélet szorgalmas “mezei munkása” maradhatott. 1946 tavaszán beválasztották az MNSZ által kezdeményezett Magyar Segélyező Bizottság kolozsvári intézöbizottságába, ahol széles körü könyvgyûjtö akcióban vehetett részt. (Látták Balogh Edgárék is, hogy szervezökészségét még az MNSZ sem nélkülözheti...)

Az ellene folyó támadások azonban továbbra sem szűntek meg. Neumann/Bogdan 1945. november 18-án egy nyílt levélben ismét csak megvádolta, hogy "fasiszta" szervezetnek volt a vezetője [25](#). A december 5-i Tribuna Noua -ban ismét csak a legképtelenebb dolgokkal vádolta meg a szomszédsági szervezet vezetőjét. [26](#) Ezek a cikkek minden bizonnyal hozzájárultak ahhoz, hogy 1947. május 5-én sok száz kolozsvári értelmiséggel együtt mindenféle bírói ítélet nélkül Szamosújvárra internálják. Bár egy hónap múlva kiszabadult, de egyházi felettese, Márton Áron püspök jobbnak látta, ha "eltüntetik szem elől", ezért az 1947–48-as tanévre áthelyezték a gyulafehérvári Majláth Főgimnáziumba. Az egyházi iskolák 1948. augusztusi államosítása után némi hányódás után (amiben ismét csak Bogdan-Neumann-nak volt része) a bácsi állami iskolába került és innen ment nyugdíjra.

1947-es internálásával élete legtermékenyebb korszaka zárult le. Ő is felirathatta volna a fejfájára, mint Bibó István: "Élt 1939-1945 között". Amint az önéletrajzában is megjegyzi, ekkor volt élete csúcspontján. Nemzetét akarta szolgálni. Nem szavakkal, hanem tettekkel. A sors nem volt kegyes hozzá, mert számára csak bő fél évtizedet engedélyezett...

*

Az itt közölt visszaemlékezés-részletek Puskás Lajos *Önéletrajzá* II/3. és III/1. fejezeteiből valók. Helyhiány miatt kihagytam mindazokat a részeket, melyek nem kötődnek szorosan a Tizes Szervezet és a Szomszédsági Szervezet történetéhez, illetve Puskás Lajos letartóztatásának előzményeihez. [27](#) A kihagyott részeket minden esetben [...] -al jelöltem. Az eredeti szövegben elég sűrűn előforduló rövidítéseket feloldottam, a nyilvánvaló elírásokat, stilisztikai hibákat kijavítottam.

A fénymásolt kézirat mellékleteivel együtt a budapesti Teleki László Alapítvány kéziratárchívájában, valamint a szegedi József Attila Tudományegyetem Társadalomelméleti és Kortörténeti Gyűjteményében találhatóak, 5207–5210 sz. alatt.

PUSKÁS LAJOS: ÖNÉLETRAJZ

Az egységes magyar (kisebbségi) társadalom kikovácsolásáért való munkám a "három ágú csillag" jegyében (1939—1944)

Úgy képzeltem, hogy az iskolából kikerült és kisebbségi életre ránevelt ifjúság majd megfogja nemzeti létünk kérdéseit oldani. Új viszonyok új nevelésű nemzedéket követelnek s ennek kialakulása folyamatban volt.

Közbeszólt azonban az idő és a történelem eseményei is megsürgettek. Ezek ráébresztettek arra, hogy bele kell markolnunk a már felnöttek régi társadalmába is, és meg kell kisérelnünk — bármilyen kilátástalan is — a felnőtt átnevelést, az új helyzetnek megfelelő magatartás felvételét. Amikor egyformán nyom a mindinkább fasizáló, diktatórikus államrendszer osztálykülönbség nélkül minden magyart, amikor osztályszempontokat félretéve egységes nemzeti frontot kell alkotnunk s ezért nem osztályharc, hanem nemzeti összefogás kell a jelszó legyen. Keresztény hittel és szociális igazságra való törekvéssel kell telítődnie minden magyarnak. [...] Az egységes magyar kisebbségi társadalmunk vezércsillaga — mint egy "háromágú csillag": nemzeti, keresztény és szociális.

Ekkor már egy éve engedélyezve volt a Magyar Népközösség megszervezése, mint politikától mentes, az össz-romániai magyarság gazdasági, közművelődési és szociális gondozására hivatott szervezet. Azonban a társadalmunk ilyen összekovácsolása tekintetében egy év alatt alig-alig történt haladás.

Magam a felnöttek társadalmától eddig teljesen idegen voltam. Semmi politikai pártba be nem léptem. Nem politizáltam — a szó köznapi értelmében. (Nevelői munkám valóban sokkal értékesebb nemzetpolitikai munka volt). A felnöttek világával mégis szemtől-szembeni kapcsolatba akkor kerültem először, amikor a mamaia-i cserkészjamboree után 1937 nyarán bejártuk a Szeret mentét, egy szintiszta magyar vidéket, ízes csángó-tájnyelven beszélő falvak népét, akik nemzetiségükről úgy nyilatkoztak nagy óvatossággal, hogy ők "katólikusok".

Nemzeti problémájuk tehát nincs, ha csak azt nem fájlatják néha, hogy a papjuk szentbeszédét

nem értik és magyarul nem gyónhatnak. [...] Ez az út volt talán az első ösztönzőm arra, hogy az idő sürget, mert különben reánk is a moldovai csángók sorsa vár. Tehát nem várhatunk míg új nemzedékünk veszi át sorsunk irányítását. Magamra nézve levontam azt a következtetést, hogy nem maradhatok kívül felnőtt társadalmunk problémáin. Persze ehhez hozzájárult az a körülmény is, hogy az ifjúság közötti munkálkodás részben az iskolában kollégáimmal történt viták miatt, de főleg az országos intézkedések (Stra jerie) [28](#) következtében lehetetlenné vált. [...]

Amint már előbb vázoltam ekkor vajúdott a Romániai Magyar Népközösség megszervezésének kérdése. Az 1940 januárban összehívott "fiatal nemzedék" konferenciája is megállapította, hogy a szervezés terén az egy év (1939 januárban engedélyezte a kormány gr. Bánffy Miklós vezetésével) alig hozott eredményt a Magyar Népközösség megszervezésében. Magam továbbra is azon a véleményen voltam, hogy elsősorban ifjúságunk nevelését kell kézbevenni s így biztosítani a "népközösségi" utánpótlást. Ugyanakkor konkrét javaslatot és szervezeti szabályzatot dolgoztam ki a "Falanga Tinerimii Maghiare" megszervezésére [29](#). Ekkor már bekapcsolódtam a Népközösség Kolozsvár városi munkájába. Egy téli 1939 decemberi napon meghívót kaptam egy városi vezetőségi gyűlésre a Jókai utcába. Számomra ez meglepő volt, mert eddig semmi "felnőtt" gyűlésen nem szerepeltem (kivéve néhány egyházközségi választmányi gyűlést, — melynek tagja voltam). A városi tagozat elnöke Dr. Bartha Ignác volt országgyűlési képviselő volt. A gyűlés tárgya a tagozat aktivizálása volt és új szakosztályvezetők kijelölése. Legnagyobb meglepetésemre engem jelöltek a "szociális" — társadalmi szakosztály vezetőjéül. Erre a szakosztályra várt a legfelelősebb és legsürgősebb feladat: magának a város magyarságának egy közösségbe való megszervezése, aztán pedig az elnyomott, lerongyolódott, jogaitól megfosztott magyarok részére anyagi, orvosi, jogi segélynyújtás megadása. Vonakodásomra felhozták ellenérvül, hogy szervező készségemet már bebizonyítottam a cserkészlet körül s ugyanott bőséges jelét adtam szociális érzékemnek. Így lettem a Magyar Népközösség szociális tagozatának az elnöke s utóda Szolnok Gyulának, aki az országos szervezethez ment át. [...]

Tisztségemet 1940 újévvél vettem át. A helyi tagozat irodája az Unió utca 12 sz. alatt volt. Nem mondhatom, hogy elülről kellett a munkát kezdenem. Ekkor már ki voltak alakítva a szervezet keretei. A város fel volt osztva főtizedekre és tizedekre. Ez a felosztás két forrásból táplálkozott. Részben a Székelyföldön ma is meglévő "tizes"—ek, részben a szászok "nachbarschaft"—jai inspirálták a kezdeményezőket meg a régi városi önkormányzat emlékei is — hiszen Kolozsváron még a múlt század végén is működtek a "tizedesek". Reám tehát a meglévő keretek kiszélesítése, aktivizálása, élettel való megtöltése várt. Mindjárt működésem elején kelleetlenül láttam, hogy bár a kormány csak politikamentes Magyar Népközösséget engedélyezett — hiszen azért oszlatta fel a pártokat, köztük a Bethlen György vezette Magyar Pártot. —, a Népközösség körül harcok dúlnak. Ott volt a Bethlen Györgyék — Bánffy Miklósék ellentéte, előbbieket úgy tekintették az utóbbiakat, mint akik "eladták" magukat a románoknak s őket kitérták a vezetésből. S ez a lappangó ellenségeskedés végig tartott. Én jó voltam, mert előzőleg nem voltam semerre exponálva s talán ismeretes volt Bethlen Györgynéhez való cserkészeten alapuló jó kapcsolatam. A másik — kebelünkön belül lappangó s néha kitörő ellentét volt a kommunista MADOSZ—szal (Nagy István — Józsa Béla) való küszködés. A kormány csak politikamentes akciót engedélyezett, ők pedig a Magyar Népközösségben vállalt tizedesi tisztségüket a Kerekdomb környékén kommunista szervezkedésre és agitációra használták fel. [30](#) Ez magára az egész Magyar Népközösségre is veszélyt hozhatott és ürügyül szolgálhatott volna az ellene teendő szankciókra. Jogügyi vonalon fegyelmi vizsgálat következett — melyben én nem vettem részt — s utólag értesültem, hogy mindkettőjüktől megvonták a tizedesi megbízatást. (Bár ebben nekem semmi részem nem volt, azóta is, mai napig is érzem, hogy az ellenem folyó intézkedések gyökere valahol itt van, s ezek nem idegenek Nagy Istvántól. [31](#)) Bár az itt ismertetett kettős ellentét erősen gátolta a szervező munkáját — az Országos Magyar Párt hívei behódoló, nem jó magyaroknak, a MADOSZ kommunista ellenesnek mondvá bennünket, ezért mindkét csoport távol tartotta magát tőlünk.

Az 1940 január–július hónapok munkáját a "Népközösségi utakon" c. tájékoztatóm ismerteti, [...] ezért ezt itt külön nem részletezem, csak néhány adatot emelek ki. Fél év alatt sikerült a város magyarságának mintegy 60% részét tagdíjat fizető tagjainkká tennünk. 1940 augusztus 1-én 11.000 tagunk, ennyi önálló családfő tagunk volt, az általam irányított szervezés eredményére elég arra utalnom, hogy 1940 februárban a tagok száma mindössze 2.500 volt. (A város magyarsága 1940-ben kb. 50.000 [32](#), beírt lélekszáma 30.000, tehát 60%.) Ezt főleg a kispolgári elemek alkották. Nem mozdult meg a mindig gyanakvó és saját szervezettel bíró, mindig individualista Hóstat, a parasztság. Egyébként is ez a réteg érezte legkevésbé a segítő kézre való rászorulást; anyagilag független és jólétben élő volt. Hiányzott a teljes számból az állami tisztviselők csoportja, akik kenyerüket féltették és a "nagypolgárság", aki inkább áldozatot kellett volna hozzon, de ettől visszariadt.

Így is a fél év alatt csupán a begyűlt díjakból 250.000 lej gyorssegélyt adtunk ki. Ezenkívül önkéntes gondozónőink 70 magyar családot állandó gondozásban tartottak (Családvédelmi Alosztály). Magyar orvosainkból és gyógyszerészeinkből megszerveztük az Egészségügyi Alosztályt, mely az ingyenes orvosi és gyógyszer ellátást adta. Így pótoltuk azt a szociális segítséget, amelyet tulajdonképpen a város Népjóléti Hivatala, ill. a betegsegélyző kellett volna adjon, de ahol a magyarok részére az ajtó sokszor zárva maradt. Jogügyi Alosztályunk 71 magyar ügyvéd közössége volt, akik fél év alatt 122 esetben nyújtottak jogvédelmet ingyenesen, irodánk maga kétezernél több esetben írt kérést, nyújtott kisebb ügyekben segítséget. Kulturális szakosztályunk ismeretterjesztő előadássorozatot (15 előadás), színházi előadásokat rendezett. Tervbe vettük egy saját Népközösségi sporttelep létesítését is. Legnagyobb szabású akcióink az 1940. július 9-én városunkra zúdult vihar, ill. a Nádas által okozott árvíz károsultjainak a megsegítése volt. Másnap már az Iriszen voltam, s a legerősebben sújtott 65 magyar családnak 20.000 lej gyorssegélyt osztottam ki. Ezt a gyorssegélyt még közel 50.000 lejt érő építőanyag és készpénz segély követte. A legjobb úton haladtunk tehát itt Kolozsvárt, hogy minden vonalon a saját kezünkbe vegyük a gazdasági–kulturális–szociális ügyeink kérdéseit. Ez szükséges is volt a mind ellenségesebb sovíniszta román hatóságok magatartása miatt.

Azonban következtek a turnu-severini magyar–román tárgyalások, azok sikertelensége után pedig a bécsi döntés. Észak–Erdély s vele Kolozsvár is új impérium alá került. Az egykori Magyar Párt újra kézbe akarta venni az itteni magyarság ügyei intézését. A Népközösség automatikusan feloszlott. Engem felszólítottak, hogy hagyjuk abba működésünket. Magához hivatott ez ügyben Bethlen György. Összehívtam a tizedeseket. Határozzunk a továbbiakról. Úgy láttuk jónak, hogy magyar uralom alatt is szükség van szervezetünkre, amely most már gazdátlanra lett. Háborús nehézségek várhatók, a bonyolult magyar közigazgatás mellett nem árt egy népi önkormányzati szervezet. És még ki tudja mit hoz a jövő. Mindezt jól átgondoltuk és kimondtuk, hogy nem oszlunk fel. A hatalom átvétele alatt feladataink különben is megsokasodtak. Lakáskérdések, menekültek Dél-Erdélyből mind segítséget vártak. Az új magyar hatóságok, különösen a katonaiak eleinte gyanakvó szemmel néztek. Ők otthon ilyen szervezetet nem ismertek, ezt a kisebbségi élet termelte ki.

Baj volt az is, hogy nevünk sem volt: a Népközösség megszűnt, létünkhöz nem volt jogi keret. Eleinte Erdélyrészi Szomszédságok Szervezete, Magyar Szomszédságok Szervezete, végül [1940. Karácsonyától] Erdélyi Magyar Szövetség néven szerepelgettünk és folytattuk tétován működésünket. Jártam Pestet, hogy önálló egyesületként adja meg a Belügyminisztérium a jogi személyiséget. De hát azoknak fogalmuk sem volt, hogyan lehetne egy efféle egyesület engedélyezhető. Nekik ilyen esetük nem volt. Végül Teleki Pál nevezett el Tizes Szervezetnek azzal, hogy kapcsolódjunk be a Közjóléti Szövetkezetbe, mint annak egy kivizsgáló szerve. 1941 áprilistól kezdve tehát volt gazdánk, volt jogi alapunk, s ez tartott, míg később a városhoz szervesen nem kapcsolódtunk, mint annak tömegszervezete.

Ilyen jogi nehézségeken kívül az 1940/41 év munkáját megnehezítette, hogy mindenki saját elhelyezkedésével volt elfoglalva. Sok tizedes távozott, s a meglévők is elsősorban a maguk dolgát akarták elrendezni. Hiszen mindenki mozgott, mindenki helyezkedett. Új tizedesek nem jelentkeztek, míg jogi helyzetünk nem tisztázódott. S a Magyar Párt emberei még mindig tüzet okádtak ránk, s ahol lehetett kellemetlenkedtek. [...]

No, de végülis mint minden egészséges Szervezet, mi is megusztuk a kritikus időt s a Közjóléti Szövetkezet felszámolása után önálló Szervezeti Szabályzatot kaptunk mint Kolozsvár Törvényhatósági Jogú Szabad Királyi Város Tizes Szervezete, melyet Keledy polgármester 1942 március 10-én életbe léptetett. A Szervezet működésére, annak mind bokrosabb teendőire itt nem térek ki. Leghitelesebben beszélnek erről az Estilapban naponta megjelenő közleményeim, "Tizedesség és a kolozsvári tizedesek" c. könyvem (mely aztán elég bajt hozott rám). [...]

Ismertetnem kell azonban a magam életének a folyását ezekben az években — 1940–1944 között —, amikor aktivitásom tetőpontján és talán élet–megvalósításaimnak is a csúcspontján állottam. Ez a csúcspont. Innen már lejtőn vitt az utam. Nos, ezen évek órái, a Tizes Szervezet, Nemzetpolitikai Szolgálat, a Gábor Áron Kollégium, a cserkészkerület parancsnoksága, az Alfa és Méhkas Szövetkezet között oszlottak meg. Ez a nagyon sokrétű elfoglaltság az eltöltött munkaidő szempontjából önkéntes, hazafias, társadalmi munka volt, amiért jövedelem nem járt. A tulajdonképpeni fizetett foglalkozásom a Gábor Áron Kollégium [33](#) igazgatói teendőinek az ellátása volt. [...] Maga a Kollégium vezetése nem adott túl sok munkát. (Talán azért is kaptam ezt a beosztást, hogy a Tizes Szervezettel tudjak foglalkozni, amelyben az illetékesek ekkor már nagy lehetőségeket láttak és országos jellegűvé is válhatott volna.) [...] Pedagógiai elvem az volt, hogy az ország leendő értelmiségi vezetőrétege feltétlen kötelességtudó, keresztény elvű, közösségéért áldozatkész nemzedék legyen. [...]

Amint jeleztem a Kollégium igazgatósága mellett ennél több időmet vett igénybe a társadalmi munka. Kineveztek az erdélyi, IX. cserkészkerület parancsnokává és a kerület szervezőtestülete elnökévé. [...] A kerületi parancsnokságot a Tizes Szervezet egyik szobájába költöztettük, s így a Tizes Szervezettel együtt intéztem ezeket az ügyeket is. [...] Ekkori cserkész működésében már kialakult az az elgondolás, hogy a cserkész–öregcserkész vonalon eljusson a felnőtt "tizedes" szerephez, mint társadalmi szolgálathoz s a "napi jöttet" helyébe a tizedes napi szolgálata lépjen. Elgondolásomban így valósult volna meg a cserkészszellemű, új gondolkodású magyar társadalom. Be is vontam a Tizes Szervezet felelős munkájába főtizedesi megbízatások által a legtöbb öregcserkészt. Számomra tehát ekkor a cserkészet már magasabbrendű, a felnőttek társadalmának alappilléreül szolgáló intézmény volt. 1944 őszének eredményei végleg véget vetettek az ilyen irányú terveimnek... Ennek a négy magyar évnek (1940–44) számomra legjelentősebb munkája kétségtelenül a Tizes Szervezetnél elnöki minőségemben végzett munka volt. Teljesen önzetlenül végeztem és teljesen saját kedvem és akaratom szerinti munka volt. Neki láthattam egy elképzelt, ideális társadalom felépítéséhez, mely hasonlatos legyen a gyermekek cserkészállamához. Olyan társadalom, melyben emberséges emberek egymás szolgálatára vállalkoznak egészen önként és egészen önzetlenül. Egy nagy kísérletnek volt ez szánva, mely hivatott lehetett volna országosan friss vérkeringést vinni elvéhnedt, individualista, önző társadalmunk életébe. Így tekintette Teleki Pál is, és így a modern, hajlékony gondolkozású Keledy polgármester is. Az 1940–44-es évek története életemben teljesen összefonódik a Tizes Szervezet életével — éppen úgy mint az 1927–37 közötti tíz év története cserkészműködésem történetével. Amint a "Tizedéves határkőnél" c. könyvem beszél erről, úgy beszél a "Tizedesség és kolozsvári tizedesek" c. könyvem amarról. Igaz, hogy csak két év munkáját örökíti meg (1942 végén jelent meg), de pótolja ezt az Estilapban napról–napra megjelent Tizes Szervezet–közlemények rovata. [...] E közleményekkel napról–napra jelt adott magáról a Tizes Szervezet, ezek útján napról–napra kapcsolatban voltam a félezernyi tizedessel, meg a város magyarságával, mely e közleményeken keresztül éberem figyelemmel kísérte működésünket. E rovat, mellyel szabadon rendelkeztem, egyike volt a legértékesebb propaganda eszközeimnek, — hiszen ki másnak volt lehetősége naponta, akár egész hasábos közleménnyel érintkezni a város magyarságával? [...]

Keledy polgármester rendeletbe adta ki a titkárnak, hogy én nekem bármikor és bárkit megelőzve szabad bejárásom van hozzá. És bármilyen javaslattal jöttem, azt komolyan megvitatta velem. És bizony miattam sokszor kaptak orrot a kötelességmulasztó, vagy a közönséggel nem megfelelően bánó tisztviselők; még a tanácsnokok is tartottak tőlem. Helyi

viszonylatban — bár még egyszerű tagja sem voltam a városi tanácsnak — döntően volt módomban fellépni az egyszerű nép érdekében. Országos viszonylatban a Tizes Szervezet híre (s vele az enyém) Albrecht Dezső és Vita Sándor képviselők útján eljutott a Parlamentbe, akik a szervezet országos viszonylatbani jelentőségét és lehetőségeit mutatták ki. Magam Sopronban tartottam róla előadást. Kolozsváron a kb. 40 féle egyesület és szervezet között a Tizes Szervezet a legnagyobb tekintélyt vívta ki s engem bíztak meg a sokféle egyesület munkájának az összehangolásával s én vezettem a havi közös gyűléseket.

Kulturális tevékenységünk közé tartozott a népművelés feladatainak vállalása: minden negyedben magyar történelmi, egészségügyi, általános műveltséget felölelő előadássorozatok, és közönségszervezés; a Nemzeti Könyvtár köteteinek a terjesztése; nagyszabású könyvgyűjtő akció a városban, azok kiválogatása a Gábor Áron hallgatóinak a bevonásával, 13 könyvtár összeállítása kb. 5.000 kötetrel s azok működtetése minden negyedben. Az Estilap hasábjain új magyar utcaneveink ismertetésével magyar történelmi múltunk feltárása; ugyanez úton városunk műemlékeinek ismertetése; Tizedeseink "szakkiképzés" érdekében a "Tizedesség..." c. könyvem kiadása; "magyar önismeret" előadássorozat a Megyeháza nagytermében [34](#), "Tizedes iskola" — a közigazgatással kapcsolatos feladatok megoldására s a közönségnek való nagyobb segítségnyújtás megadására. [...]

Népjóléti akcióink közül kiemelkedik az 1942 decemberi téli ruha gyűjtésünk a honvédség részére és az 1943 november 21-i ruhagyűjtésünk a kolozsvári rászorultaknak. Hála Horosz Béla hatalmas propaganda-kampányának kb. 400.000 pengő értékű ruhával ruháztunk fel kb. 5.000 családot (köztük zsidókat, románokat — nemzetiségre való tekintet nélkül). E gyűjtésbe bevontuk a cserkészeket, leventéket s ezzel megindítottuk a Tizes Szervezet legifjabb hajtásának az "ifjú tizedeseknek" bevonását a társadalmi munkába. Ezek később is vállalták a tizedeseknek való segítségnyújtást, például küldönctszolgálat, írásbeli munkákban. Kedves kezdeményezés volt minden újszülött magyar gyermek köszöntése díszes lapon (az adatokat az Anyakönyvi Hivatal mindig megküldte) és ingyenesen való lefénnyképezése. A rászorult család babakelengyét is kapott. Halálozás esetén gyorssegélyt adtunk a Családvédelmi Alapunktól, melyet városunk magyar társadalmának apró havi adományjaiból szedtek be tizedeseink. Nem kevésbé fontos szerepet vívott ki a szervezet a város adminisztrációja felé. A naponkénti kivizsgálások mellett olyan hatalmas akciókat bonyolítottak le a tizedesek, mint az élelmiszerjegyek negyedévenkénti kiosztása. A polgármester elnöklete és az összes tanácsnokok kötelező jelenléte mellett a Városháza Tanácstermében lezajlott "panasznapok", melyeken a tizedesek utcájuk panaszait, kéréseit, javaslatait adták elő valósággal a Tizes Szervezet kezébe adták a városi igazgatás irányát. Persze köztudomású volt, hogy a Tizes Szervezet lelke én vagyok s a Tizes Szervezet velem él és hal (nem önteltség! — igazság). Ez nekem nem érdemem, mert kellett volna bármi eshetőségre számítva örökösről, helyettesről gondoskodnom. Kísérleteztem is, de sajnos nem akadtam olyanra, akinek módjában lett volna szinte egész napi munkaerejét erre áldozni — ingyen! Mert az ingyenesség egyik alapvető követelmény volt. Mihelyt a tizedestől ilyen munkát követelünk a legfőbb vezető sem fogadhat el ezért ellenszolgáltatást. A példa vonz csak! Ezen az elven kívül az is döntő érv volt az ingyenesség mellett, hogy ilyenformán nem volt "fűrés", nem voltak pályázók és intrikusok az elnöki tisztség betöltésére. Mindezen kívül "egyeduralmamhoz" az is hozzájárult, hogy erre a tisztségre nem akárki alkalmas. Az áldozatkészség és lelkeség még esetleg meg volt néhány főmunkatársban, de hiányzott a "praktikum" iránti érzék. Ez a munka a társadalom életének állandó figyelését és a folyton változó helyzetben való találékonyságot követelt meg. Munkatársaim vagy elméleti emberek voltak, vagy egyszerű kispolgárok — elég szűk látókörrel és kevés ötlettel. Így aztán az ország hitlerista uralom alá kerülése után (1944. március 19.), mikor bennem "baloldali" beállítottságom miatt az új vezetőség (Vásárhelyi polgármester és a katonai vezetők) nem bíztak meg, hiába kerestek a hátam mögött mást, aki kibuktasson — ilyen vállalkozó nem akadt. (Bár akadt volna, talán sok mindentől megkímélt volna később!) Sőt, éppen ebben az időben kényszerült a város vezetőség a június 11-i bombázás után a legfelelősebb feladatot ránk bízni. Ekkor már a zsidóság gettóban volt (amit ahogy lehetett szabotáltunk) s a bombázás után a kibombázottak egyszerűen betelepültek a zsidó lakásokba. Igen sok visszaélés volt. Sokan tartották könnyű

meggazdagodási lehetőségnek ezt s ott hagyták alig vagy egyáltalán nem sérült lakásukat, elfoglalva egy-egy zsidó lakást. A 2.500-ra tehető üres zsidó lakás mellett arra ébredt a város vezetősége, hogy a tényleges kibombázottaknak nem tud lakást adni. Pár hetes próbálkozás után, hogy a teljesen összekuszált lakásügyet rendezzék, végülis a Tizes Szervezet-re bízta a helyzet rendezését. Három heti éjjeli-nappali munkával sikerült rendet teremteni és vagy kiutalni a jogos igénylőnek a lakást vagy visszautasítani a jogtalan követelőket. Ekkor, 1944 nyarán már láttuk, hogy a Szervezet létkérdése, a mind súlyosabb feladatok elvégzésének a lehetősége azon múlik, hogy bírja-e a lakosság bizalmát. Eddigi tevékenységünk alapján erre bízást számítottunk is. Új szervezeti szabályzatunk elkészült (főleg Venczel József műve) és hozzáláttunk tizedekenként a tizedtalálkozó meg szervezéséhez, a tizedek közönségével. E találkozó feladata a "tizedes választás", ill. új tizedesek javaslása volt. Így vált valóban alulról demokratikusan felépítetté a szervezetet. 610 új tizedes jelentkezett. De ekkor már 1944 szeptember volt, a front a szomszédban volt. Jött a kiürítési rendelet. Balogh Edgárék felkerestek, hogy a Tizes Szervezet lépjen fel a kiürítés ellen [35](#). Cikket írtam, a Városháza óvóhelyén pedig a tizedeseket a lakosság visszatartására kértem. Aláírtam az elítélt kommunisták börtönből való kiengedésére irányuló kérést. Átvettük a Közjóléti Szövetkezet áruraktárát s amit még lehetett a közönségnek olcsón kiadtuk (talp, cipő stb. — s készültünk a felszabadító szovjet hadsereg fogadására. De innen az élettörténelmem fordulópontra érkezett. Ez egy következő fejezet tárgya...

III. AZ ÁR SODRÁBAN — AHOGY LEHET MEGKAPASZKODOM (1944–1958)

1. Van-e keresnivalóm az új társadalmat építő osztályharcos élvonalában?

(1944 IX.—1947 V. 5.)

Hogy 1944 augusztus 23, illetve Kolozsvár részére október 11 (a szovjet csapatok bevonulása) nem egyszerű főhatalom változás, hanem egész társadalmunk rendszerének a gyökeres átalakulását jelenti, ez ha nem is a későbbi teljes világításban, de legalább sejtelemszerűen a köztudatban volt. Tudtuk, ill. reméltük, hogy az 1940 előtti sovinizmus nem jöhet vissza a szovjethatalom árnyékában. Ettől a meggyőződéstől az sem tántorított el, hogy a monostoriak "leszámolásra" készülöttek (s voltak is atrocitások) s erdélyszerte a "Maniu gárdisták" gyilkolták a magyarokat. Hiszen az bizonyos, hogy iszonyú vérfürdő lett volna, ha a szovjethatalom útját nem állja s egyelőre át nem veszi a kormányzást a Groza-kormány jöttéig. [36](#)

Így tehát magam is számítottam arra, hogy az eddig vitt "vonalam" és társadalomszemléletem felülvizsgálásra szorul, de ez engem alapjában véve nem riasztott meg. Eddig ugyanis úgy gondoltam, hogy ha ki-ki a maga népe érdekében végez önzetlen munkát, a saját népe jólétén fáradozik, akkor ez demokratikus magatartás. De az új rend megköveteli tőlünk egy tágabb körű demokratizmust, amelybe belefér minden nemzet segítségére szoruló gyermeke. Hát nem kell egyebet tennem, mint hogy amilyen szerető gonddal fordultam eddig a saját fajtám felé, ezt a gondosságot nemzetem felettivé kell nemesíteni. S ez nem is lett volna nehéz. Volt bennem a fasiszta-soviniszta-nacionalizmus fénykorában is annyi humanizmus, hogy ha zsidó, ha román rászorult a segítségünkre pld. a Tizes Szervezet. vonalán, azt gondolkodás nélkül megadtam (jó néhány dokumentum igazolja). Hogy a Tizes Szervezet. magyar jellegű volt és nemzeti alapon állt? Hát nem a román királyi abszolutizmus szülte ilyennek? Vagy a négy magyar év alatt elképzelhető lett volna román polgártársunk, aki tizedesként belépett volna egy közismerten magyar szervezetbe? Rögtön renegátnak nevezték volna s kiközösítették volna maguk közül. Az adott viszonyok között tehát a legtöbbet tettem meg amit lehetett, aki kérte segítségünket azon segítettünk és munkám nem irányult soha más nemzetiség ellen, legfeljebb közönyös volt iránta. Ahogy tehát körülöttünk a légkör megváltozott és a román-magyar közeledés harci jelszóvá lett, nekem nem kellett önmagamon erőszakot elkövetnem. Felemelt fővel vállalhattam ezt a jelszót, múltam nem akadályozott ebben, hiszen még gimnazista koromtól – Szébenen főleg román társaim voltak bukaresti egyetemista koromig s azon túl a román cserkészmozgalomban a közös jamboree-

kon tanúsított magatartásom ennek bizonyítéka. Ha pozitíven magyar fajtám állott figyelmem előterében ez azért volt, mert ő volt az elnyomott, ő szorult segítségre.

Ilyen megfontolások okozták, hogy határozott "nem"-mel utasítottam el azokat a gondolatokat, hogy a többi menekülővel én is menjek. (Bár mentem volna!...). Helyt kell állnunk, s a tetteimért nyugodtan vártam a következményeket. Nem volt mitől félnem, sőt úgy gondoltam hasznos aktív résztvevője lehetek az új társadalmi rend építésének. Az események ebben megcáfoltak. Valószínűleg másként gondolkoztam volna, ha ismertem volna a marxizmus alaptételeit. Sajnos nem volt szocialista műveltségem, kezembe nem kerültek ilyen iratok. Akkor nem voltam tudatában annak, hogy nincs "nemzeti egység", hogy a nemzeten belül "osztályharc" dúl, hogy minden elnyomottnak a saját burzsoáziája az elsődrendű ellensége (én az 1940 előtti román uralom alatt nem ezt tapasztaltam). Azt láttam ugyan, főleg a négy magyar év alatt, hogy nem tudjuk népünk elnyomott rétegei felé fordítani gazdagaink szívét és zsebét, ők a Tizes Szervezettől is távol tartották magukat, mint a hajdani patriciusok a plebeius néptől, de hogy ők lennének az ellenségeink, aki ellen harcolni kell, ide nem jutottam el. Úgy gondoltam, hogy a szép szó, a meggyőzés és a humanista átnevelés segíteni fog ezen.

Szó, ami szó, nem voltam osztályharcos elem. Sőt eddigi magatartásom által az a meggyőződés gyökerezhetett meg az új rendszer felelős képviselőiben, hogy belőlem nem is válhatik ilyen. Eleinte talán még nem. Ezt bizonyítják a Tizes Szervezet. életének utolsó hetei is, amikor a Párt képviselőivel tárgyalunk a Szervezet jövőjét.

Október 11-én hajnalban megszűntek a robbantások (hidak, posta, távirda) és a németek elvonultak. Megjelentek az első szovjet katonák, olyan esemény, amelyre már tavasz óta számítani kellett. A hangulat meglehetősen hitlerellenes volt már március 19 óta, mikor az országot a Gestapo megszállta. A március 20-i Tizes Szervezet közleményem ellenállásra szólít fel. (Egyelőre nem fegyveresen. [37](#)) Eredménye, hogy a hátam mögött tárgyalások folynak leváltásomra. Még jobban ellenem fordul a hangulat a gettózással kapcsolatos álláspontom miatt, [...] végül szeptember 9-én aláírtam egy memorandumot, melyben a Kormányzót fegyverszünet megkötésére kérjük [38](#), 16-án pedig többed magammal felelősséget vállalok a kommunista foglyok szabadon engedéséért. Ugyanezen a napon üzenetet intéztem a két kolozsvári lapban (Keleti Magyar Újság, Ellenzék) a város lakóihoz a helytmaradás érdekében. Mindezek a ténykedések igen indokoltá tették, hogy szeptember végén ill. október elején biztonságom érdekében — de gyomorhajom is súlyosbodott a sok idegesség miatt — bevonuljak a klinikára. Onnan kijöve a város többi vezetőivel együtt készültünk a szovjet csapatok fogadására. A biztonság kedvéért a Tizes Szervezet. készpénz készletét 146.828 pengőt október 9-én elhelyeztük a Kolozsvári Takarékpénztár és Hitelbank széfjébe (akkor havi fizetésem 800 pengő volt). Ez elég helytelen tett volt, mert a szovjet parancsnokság október 17-én felnyitatta a széfeket s minden ott talált értéket elvitt, viszont a Király u. 3 sz. alatti, elég félreeső irodánk teljesen érintetlen maradt.

Október második fele a tájékozódás és a rendteremtés ideje volt. A tizedesek nagyrészt a város-őrséget képezték. Elérkezett aztán a Tizes Szervezet jövőjének a kérdése. Maga a Tizes Szervezet a szovjet katonai hatóságoknál mint "kémszervezet" lett feljelentve. Éppen a széf kiürítésének délutánján, október 17-én értem jött egy patrul s elvitt a főtéri Erdélyi Bank emeletén lévő szovjet parancsokra. Kihallgatás után a Fotofilm udvarán kaptam éjjeli szállást. Másnap csukott fekete autóba tettek s elindultunk a kerületvezetők összeszedésére (László Ferenc, Báder Gábor, Esztegár Márton, Ekkert Ferenc). 18-19-én folytak a kihallgatások, míg végülis a parancsnok nagyon barátságosan elengedett azzal, hogy érdekes és jó munkát végeztünk. Én még megkérdeztem a szovjet parancsnoktól, hogy így néznek ki a kémek mint mi? Elengedésünk olyan körülmények közt történt, amikor 4-5000-nyire tehető kolozsvári magyar férfit — olyan címen, hogy "partizánok" voltak — az utcán, lakáson összeszedtek, s elvitték a Szovjetunióba. Nagy részük ott pusztult el. Mindenesetre különösen jó jel volt részünkre, hogy éppen minket elengedtek s még további jó munkát kívántak. Ez részemre azt is jelentette, hogy létezik tárgyilagos elbírálás és bátorítás volt, hogy közéleti vezetőszerem még vár reám.

Ez annál is valószínűbbnek látszott, hogy november 6-án felhivattak a Kommunista Párt Kolozsvár Tartományi irodájába a Jókai utcába, a munka folytatása végett. Ott megállapodtunk abban, hogy a Tizes Szervezetet feloszlattuk s ugyanakkor kezdeményezzük a "Népvédelmi Egyesület" független alakulataként a Kolozsvári Szomszédügyi Szervezetet. A Népvédelmi Egyesület a Párt szerve volt s én ragaszkodtam a "független" szóhoz. Akkor még nem tudtam, hogy a Párt és az állam egyet jelent (fog jelenteni). Meg is mondtam, hogy én párthoz soha nem tartoztam s ezután sem szándékozom. Én "mindenkinek" akarok segítségére lenni. Ez mindenestre hiba volt, s azt hiszem sok minden másként történt volna később, ha ezt az álláspontot feladom...

Elég az hozzá, hogy a kezdeményező Bizottságnak (Málnássy Géza, Sáry István, Bors József, Nagy Géza, Vescan Teofil, Nagy István stb. [39](#)) korelnöke voltam s gőzerővel megindítottam az átszervezést. Közösén megszerkesztettük az új Szervezeti Szabályzatot, átköltöztünk a Népvédelmi Egyesület épületébe (Josika-ház, Lábás-ház a Fötéren) új című papírt, új nyomtatványokat készítettünk, új jelentkezésre hívtuk fel a tizedeseket, új igazoló bizottság létesült stb. A hatóságok utasítást kaptak az együttműködésre s ez meg is indult. November 12-én a közgyűlésen kimondtuk a Tizes Szervezet feloszlását. A határozat megszövegezését Vescannal a Párt akkori titkárával hosszas viták közepette mi végeztük el, s megállapítottuk eddigi működésünk demokratikus jellegét.

A Szomszédügyi Szervezet aktivitása azonban rövid életű volt. Mindössze november 25-ig tartott. Úgy látszik olyan erők léptek fel ellenünk, hogy a Párt visszavonult. Nagy István cikket ír a Tizes Szervezet ellen, a román tagok sem jelennek meg a Kezdeményező Bizottság ülésén és javasolják a Szomszédügyi Szervezet megszüntetését. Erre mi, régi Tizes Szervezet vezetők kilépünk a Bizottságból s rájuk bízunk, hogy döntsenek a Szomszédügyi Szervezetről. November 28-i levelemben megköszönöm a Tizedesek eddigi munkáját és elköszönök tőlük.

A kerületi vezetőket személyesen tájékoztattam. Zászlónkat, fontosabb iratokat Kelemen Lajos ajánlatát elfogadva az Erdélyi Múzeum-Egyesület őrizetére bíztuk. [...]

Végső tanulságként levonhatom azt a következtetést, hogy társadalmi téren vezetőszerpem már nem lehet. Nem is igen kívántam már. Annyi év önzetlen munkája után több megértést reméltem demokráciánktól. Aztán meg ez utóbbi hetek izgalmai teljesen elsúlyosították gyomorfekélyemet, súlyos operáció várt rám.

Hátra volt még a hivatásbeli helyzetem kérdése. A Tanügyi Alkalmazottak Szakszervezete az alakuló gyűlésen beválasztott 1944 október 26-án az ideiglenes választmányba. Ez jól esett nekem, éreztem kollegáim bizalmát nem sokkal azután, hogy a szovjet katonai hatóság mintegy igazolt. Az első purifikációs eljárás is átestem s a bizottság 1944 december 6-án igazolta is a katolikus gimnáziumhoz. Sajnos a szakszervezeti választmányban tevékenységet nem folytathattam, mert gyomorfekélyen annyira elhatalmasodott, hogy be kellett vonulnom a Belklinikára, ahol Sáry Béla meg Málnássy Géza vettek gondjukba. [...]

Azonban alig pihentettem meg, mert újabb szerep, újabb megbízás várt rám. Az újjászervezett EMKE, a régi nagymúltú Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület választott meg a Társadalmi Szakosztály elnökének. Mint ilyennek, első feladatom lett volna a taglétszám újjászervezése, egyes elképzelések szerint a Tizes Szervezet tagjainak és kereteinek a felhasználásával. Nyilván ezért is esett rám a választás. Tehát ez más név alatt tulajdonképpen a Tizes Szervezet felújítása lett volna a magyar kultúrára — mint új működési tere — szűkítve le tevékenységét. De ekkorára már elment a kedvük a régi munkatársaknak megint belekezdeni egy új próbálkozásba, meg aztán ekkor már féltek az emberek bármiféle szervezettől. A pártvonal iránya sem ez volt. Nem is rég álltam lábra a betegségből. Szóval — nem ment — mert nem mehetett. Aztán meg is szűnt az EMKE (már nem tudom a körülményeket, mert közben újabb megpróbáltatás várt rám). Ez lett volna tehát egy második kísérlet az élvonalba állásra. Nem vált be. Nem kerestem, de talán elfogadnom sem kellett volna!

Közben idézést kaptam újabb purifikációs eljárásra. Prekicsné, Váncza Klára volt az elnök, Bogdan (Neumann) Tibor, Bérczi József, Vlad és Pop rajztanár stb. volt benne. Tárgyalásra készültem fel, de csak Váncza elfogult vádaskodásait hallgathattam az állítólagos "kémszervezetről". Elég az, hogy az 1945. február 17-iki határozatukkal vidékre purifikáltak,

vagyis megengedték, hogy "vidéken" tanári működést folytathassak. A határozatot csak egy hónap múlva kaptam kézhez s 1945. március 21-én részletes memorandumban fellebbeztem a Szaktanácsához.

Mielőtt azonban a Szaktanács határozatot hozott volna megjelent egy internálói rendelet 1945 március 30-án. (Ma az a benyomásom, hogy ha nem fellebbeztem volna, ettől megkíméltem volna magam). Az internálás híre eljutott hozzám s annyira hatott rám, hogy betegségem kiújult, s megint bementem a Mátyás szanatóriumba. Oda is utánam jöttek. Mátyás doktor igen erélyesen kelt védelmemre és nem engedett elhúrcolni, de pár óra múlva fentről kapott fenyegetések hatása alatt engedni volt kénytelen. A nővér felöltöztetett s a detektív autóval értem jöve elvitt a rendőrségre. [...] Április 3-án Guzner főorvos orvosi igazolványa alapján visszaengedtek a Szanatóriumba, ahol április 23-ig voltam. [...] Végülis június 2-án a Legfelsőbb Tisztogató Bizottság kitöltöttnek vette az internálásomat és azt a büntetést, melyet — jobb cím híján — azért adtak, hogy a "Tizedesség..." c. 1942. évi könyvemben "soviniszta" tételek vannak. Egyben eltiltanak a vezető- és állami állásoktól. Magyarázó iratukban hangsúlyozzák, hogy felekezeti iskolánál tanári (nem igazgatói) állást vállalhatok. (Ennek a Legfelsőbb Tisztogató Bizottságnak Balogh Edgár is tagja volt s mint ilyen nyilatkozatot adott, melyben elmondja, hogy a Bizottság azért mentett fel, mert ellenem személyileg semmi konkrét panasz nem merült fel sem zsidó sem román részről, csupán könyvem egyes kitételei ellen volt kifogás.)

De láthatatlan titokzatos ellenségeim még mindig nem nyugodtak bele ebbe. Hogy kik és miért voltak ellenem akkor és később, egészen a mai napig, még most sem tudom. Talán csak lehetetlenné akartak tenni, hogy 1944 novemberében nem parióztam? Vagy féltek szervezőképességemtől? (Erre igazán nem szolgáltattam okot, hiszen 1944 óta soha egy lépést a rendszer ellen nem tettem — hisz ha tettem volna, bizonyára nem kerültem volna el a vádlottak padját; később, amikor Szamosújvárra vittek s a Magyar Népi Szövetség törölt a tagjai közül, teljesen légből kapott vádakkal illettek s olyanokkal hoztak kapcsolatba, akiket nem is ismertem). Elég az hozzá, hogy értesültem, hogy a Minisztériumba kedvezőtlen javaslattal terjesztettek fel helyi tényezők. Ekkor újabb memorandumot készítettem november 5-én. Erre Bogdan-Neumann Tibor a Tribuna Nou-ban egy hazugságokkal teli cikkben támadást indított, melyet december 5-én megismételt De ez alkalommal győz az igazság és a Minisztérium december 25-én más 60 magyar tanárral együtt engem is besorolt, ill. véglegesített.

Már azt hittem, hogy tanárságom ügye véglegesen elintéződött, mikor 1946 május 14-én újabb felhívást kaptam emlékirataim beadására. Újra beadtam, válasz nem jött s én megnyugodtam, hogy mint egyszerű tanár ezután zavartalanul élhetek az oktatói munkának, mely eddigi egész pályám alatt tulajdonképpen második helyre szorult a cserkészlet és más közéleti tevékenységeim mellett. [...]

Közben volt néhány vállalkozásom, ami pénzt hozott a házhoz — no meg irodalmi ambícióimat is hízlalta. (Még mindig "nem fértem a bőrömben" — nem tudtam belenyugodni, hogy "semmit" se csináljak — csak a tanári munka nem elégített ki.) Mivel a régi tankönyvek nem voltak használhatók, először is 1945 decemberében latin szövegkiadást rendeztem Caesar Commentar-jaiból, amit Erdély-szerte elkaptok a magyar iskolák — hisz szöveg nélkül nem lehet tanítani nyelvet. Azután nekifogtam egy középkori történelemtankönyv összeállításának (1946 februárjában jelent meg). Elég jól sikerült kis könyv volt, sok térképpel és kevés "szósszal", úgy hogy meg lehetett tanulni. Ez is hamarosan elfogyott, úgy hogy második kiadást is kellett csinálni. Az összes erdélyi magyar iskolák ezt használták. A könyv anyagilag is szépen hozott, hisz a tankönyvkiadás mindig jó, üzlet volt. Persze ma csodálkozunk azon, hogy akkor akárki saját vállalkozásában csak úgy nekifoghatott tankönyvet írni és saját zsebére kiadni! Így a nevem megint forgalomba került, pedig ez kár volt. Közben a gimnáziumban is összedugtuk a fejünket régi cserkészvezetők, hogy mit lehetne tenni az ifjúság nevelésére. Lehetőségként a Kongregáció [40](#) kínálkozott meg az iskolaszövetkezet.

Mint katolikus iskola, a Kongregációt próbáltuk modernizálni, gyakorlatiasabbá tenni a státusi katolikus gimnázium ifjúságunk összekötő intézményévé fejleszteni. E végett rendeztem meg

1946 június elején pünkösdkor katolikus iskoláink közös búcsúját Csíksomlyón. Ekkor még engedélyezve voltak azok a pünkösdői búcsúk s egész Erdélyből, de főleg a környékből és Moldovából a csángó földről egész nagy tábor gyűlt ott össze. Katolikus iskoláink úgyszólván mind képviseltették magukat a táborunkat a somlyói képző termeiben ütöttük föl. Előadások és viták folytak 2 napon át. Este a gimnázium tornatermében közös műsoros előadást rendeztünk. [...] Ez volt az utolsó közös ifjúsági megmozdulás, már ekkor is sok aggodalommal rendeztük meg, később aztán az effélékről már szó sem lehetett. Mindenesetre úgy látszott, hogy az internálással valóban felszámolódtott a "múltam". 1946 tavaszán újabb vezető tisztségbe választottak meg, a Romániai Magyar Segélyező Bizottság kolozsvári intézőbizottságába [41](#). Azután 1946 októberében a Magyar Népi Szövetség Tanügyi Bizottsága bízott meg egy egész városra kiterjedő nagyszabású könyvgyűjtő akció megszervezésével és lebonyolításával. Ez elég nagy sikerrel meg is történt. Eredménye volt az is, hogy az Magyar Népi Szövetség Országos Központja megbízott egy országos jellegű gyűjtés megszervezésére. Ugyanez év novemberében felkérnek arra, hogy szervezzem meg az udvarhelyi Gépipari Szakiskola felszerelésének az összegyűjtését, mert ennek hiányában az iskolát megszűnés veszélyezteti. Ez a gyűjtés is sikerrel járt és 1947 március 24-én fejeződött be, amikor a Magyar Népi Szövetség Országos Központja levélben mondott nekem köszönetet. Megint úgy látszott, hogy az erdélyi magyarság e politikai szervezete igényt tart munkámra s én ezt örömmel teljesítettem is, hiszen még aktív voltam és a gyakorlati élet terén szerzett tapasztalataimat szívesen ajánlottam fel egyetlen népi szervezetünk szolgálatára. Megérdemelten állította ki másfél hónappal később — mikor már Szamosújvárra vittek — feleségem kérésére a Népi Szövetség azt a bizonyítványt, hogy úgy a helyi, mint Országos Szervezetben értékes tevékenységet fejtettem ki. Annál indokolatlanabb volt aztán, hogy alig 2 hónapra rá, mint reakcióst kizártak a Magyar Népi Szövetségből olyan "ténykedésért", amelyről magam is csak újságból értesültem kiszabadulásom után. Ha nem járt volna olyan szomorú következményekkel, nevetni lehetett volna rajta, hogy miféle "Pókok", meg más szervezkedésekben való részvételt tulajdonítanak nekem, aki még ezeket a neveket sem hallottam addig. Hogy maga aki írta sem hitte, s még a hatóságok sem, ez onnan is kitűnik, hogy soha, semmiféle hivatalos hatóság konkrétan, hivatalosan vádat nem emelt ellenem. [...] Amilyen simán és felfelé ívelve újra telt el az 1945/46-os tanév s amilyen jó előjelekkel indult az 1946/47-es tanév, amikor a Magyar Népi Szövetség által újra komoly társadalmi feladatokat kaptam, olyan váratlanul ért a szamosújvári fogságba vitelem 1947 május 5-én. Éppen egészen váratlanul nem ért, mert már hetekkel azelőtt sugdosták, hogy listák készülnek, házkutatások lesznek és elvitelek lesznek. Engem speciálisan figyelmeztetett valaki, hogy ne kritizáljam a demokráciát, mert nem lesz jó vége. Mikor én csodálkozva mondtam, hogy én ezt nem tettem, ő utalt egy kollegámra, akinek panaszkodtam, hogy olyan nyomorúságban élünk, hogy a cipőmet sem tudom megtaláltatni. A kollega tehát ezt feljelentette illetékes helyen.

Ez előjelek után már számítottam, hogy reám is sor kerülhet, mégis — természetesen — igen kellemetlenül érintett mikor 1947 május 5-én éjjel 2 órakor Csaba benyit a hálószobánkba azzal, hogy "Apuka házkutatás". (Ő nyitott ajtót a csengetésre). Rögtön mögöttem meg is jelent egy civil és egy egyenruhás. "Öltözzön fel — mondja ez. Már tudtam, hogy nem csak "házkutatás". Valóban ez formális volt, beturkáltak a szekrénybe, nem vittek el semmit csak engem tessékelték előre (u.i. én mint udvarias, őket akartam előre engedni). A kvesturán, az őrszobában éppen Bartha Ignác rakta ki a zsebéből a benne lévőket, tette le a nyakkendőt és cipőfüzöt (öngyilkosságtól óvtak). Én ugyanígy. Az "arest nr. 1-ben" már ott volt Pikéthy bácsi, Nuridsány, aztán jöttek hajnalig újabbak: Koncz Rudi, Dr. Pásztai (Deutschek Géza), Karádi Kún Lajos, Oriold Béla, Kakasy Endre, aztán Modrigan tanár, szakszervezeti elnök s a pénzügytől úgyszólván az egész vezetőség. Dél felé hazulról kofferben ruha, élelem jött. Craciun kvester elég emberséges volt, üzent haza, hogy küldjenek. Sándor Gavrilá sziguranca főnök rövid jegyzőkönyvet készít: A Tizes Szervezet 1940 előtt kémszervezet volt Magyarországra felé, a négy év alatt is. "Ezért Szibéria jár" — mondja. Hogy Erdély autonómiájáról beszéltem a történelem órán, meg hogy Mikó Gábor tanárral milyen kapcsolatban vagyok (ő internálva volt már). Este autóbuszokra raknak s elvisznek

Szamosújvárra. Ennek még örültünk is. Tudniillik, hogy nem Pitesti-be vagy más hírhedtebb helyre. Szamosújvár azonban külön fejezetet érdemel...

1. Veress Pál: Egy ifjúmunkás élete I-III. Bukarest, 1972, 1974, 1981.; Nagy István: Ki a sánc alól, Hogyan tovább?, Szemben az árral. Bukarest, 1969, 1971, 1974.; Demeter János: Századunk sodrában. Bukarest, 1974.; Balogh Edgár: Szolgálatban. Bukarest, 1980., Férfimunka, Bp., 1986.
2. Hogy csak a legismertebb neveket említsem, ide tartozik többek között: Bányai László, Demeter János, és Csogör Lajos.
3. Vita Sándor, e nemzedék egyik jeles szövetkezeti szakembere így vallott erről az önéletírásában: "Az erdélyi magyarság belső erőt kell megszervezni, hogy ellent tudjon állni a külső nyomásnak." Vita Sándor Önéletírása. H.n., é.n., gépelt kézirat, 37 p.
4. Önéletrajz, 35 p. (Paradigmatikus jelenség, hogy Puskás Lajos mellett Jancsó Béla, Vita Sándor, vagy a később a kommunista párthoz csatlakozottak közül Csogör Lajos is Magyarországon kezdik meg az egyetemi tanulmányaikat, azonban mindnyájan visszajönnek - mert hajtja őket a népszolgálat eszméje...)
5. Önéletrajz, 39. p.
6. Erre lásd: P. L.: A tizedéves határkonél. (A Cluj-i román. kat. liceum cserkészcsapata megalakításának tízéves évfordulója alkalmából) Cluj, Gloria Múzeum, 1937., 83 p.
7. A szervezetre lásd: Erdélyi Sándor [Rónai András]: A román "ország" Magyar Szemle, 1939. augusztus, 356-366 p.
8. A Brassói Lapokban Kacsó Sándor a következőképpen érvelt: "Fel kell adnunk a muszájból eredő idegenkedésünket azért is, mert ez az Alosztály (ti. a Nemzeti Újjászületési Front Magyar Alosztálya V.G.) biztosítja közvetlen politikai kapcsolatainkat a kormánnyal és hivatalos szerveivel, és ha okosan hasznosítjuk, Pajzsa, védelmezője és politikai harci eszköze lehet tehát annak a kisebbségi magyarságak, amely életét az eddiginél megszervezettebben élheti a Magyar Népközösségben, mint mindent egybefogó szervezetünkben." B. L., 1940. január 7.
9. Mikó Imre: Huszonkét év. Bp., 1941., 245. p.
10. Puskás Lajos: Tizedesség és a kolozsvári tizedesek. Kolozsvár, 1942., 37 p.
11. A tizedességre lásd: Csizmadia Andor: Tizedesek a régi Kolozsváron. Kolozsvár, 1942.; Csörtán Márton: A Kolozsvári Tizedes Szervezet. Hitel, 1943/4.; Nagy Géza: Új élet az osi falak között (A kolozsvári Tizedes Szervezet). Kolozsvár, 1944.,
12. A Népközösség keretén belül több városban is megpróbálták megszervezni a tizedes-rendszert, ezek azonban a bécsi döntés után mindenütt megszűntek.
13. Vita Sándor a vele készített beszélgetésben határozottan állította, hogy az október 12-13. körüli napokban Csogör Lajos és a pártvezetés felajánlotta neki, hogy indítsa újra az Ellenzéket, azonban a nyomdákat a szovjetek lefoglalták, és a nyomdát, illetve a szerkesztői helyiségeket a napok múlva beinduló Világosság "kapta" meg. (Csogör Lajos nem emlékszik a Vita által mondottakra.) Interjú Vita Sándorral. Készítette Bretter Zoltán. (Teleki László Alapítvány, Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat kéziratára.)
14. A "felszabadulás" előtti utolsó utolsó közgyűlésen ismét csak egyhangúan a helybenmaradás mellett szavaztak. A döntés érzelmi hátterét az egyik tizedesnek Puskás Lajoshoz írott levele világítja meg: "Ismerjük a nép hangulatát. Kérem, tessék megtenni mindent, hogy inkább az »összes« katonák vonuljanak ki, s nyilvánítsák nyílt várossá Kolozsvárt. A katonáknak van mivel kivonulni, míg a nép nem tud és nem is akar. Kik maradnak akkor Erdélyben?" (JATE TKGY, Puskás-hagyaték, 5209/2)
15. JATE TKGY, Puskás-hagyaték, 5209/8
16. Jellemző, hogy amikor a Világosság felhívta a város lakosságát: akinek panasa van a tizedesek korábbi működése ellen, az tegye meg, egyetlen panasz sem érkezett olyan tizedes ellen, aki átlépett a Szomszédügyi Szervezetbe is.
17. Lásd ifj. Teofil Vescannak, az RKP Észak-Erdélyi Regionális Bizottsága nevében november 23-án a Sz. Sz.-nek írott levelét. JATE TKGY, Puskás-hagyaték, 5209/22.

18. JATE TKGY, Puskás-hagyaték, 5209/27.
19. A lap foszerkesztőjének, Balogh Edgárnak címzett levélben Puskás kijelenti: "Ha a cikk megírása valami magasabb népi érdek szolgálatában történt, vállaljuk az áldozatot, nem teszünk rá semmi megjegyzést. Ha azonban az igazság és ez a magasabb érdek összeegyeztethető, kérjük a mellékelt közleményt felhasználni..." Úgy látszik, hogy a Puskás által emlegetett "magasabb érdek" még sem volt "összeegyeztethető az igazsággal", így a Nagy István vádaskodásait pontról pontra cáfoló írása még sem jelent meg a lapban...
20. JATE TKGY, Puskás-hagyaték, 5209/25.
21. Puskás Lajos-hagyaték, 5209/35, 215/1945. tiszt. biz. számólevél.
22. Világosság, 1945. március 31.
23. Puskás Lajos: Tizedesség és a kolozsvári tizedesek. 51 p.
24. Puskás Lajos-hagyaték, 5209/39,
25. Tribuna Noua, 1945. november 18. ("Se acuta un vinovat. Scrisoare deschisa unui coleg maghiar în chestiunea epuratiei.")
26. Tribuna Noua, 1945. december 5. ("Adevarata înfatisare a organizatiei »Tizes Szervezet«".)
27. Puskás Lajost a letartóztatása után bírósági ítélet nélkül egy hónapra Szamosújvárra internálták. Börtönnaplójából terjedelmes részletek a Korunk 1990/12. számában jelentek meg.
28. Helyesen: Straja Tarii - "Országőr".
29. Puskás Lajos hagyatékában fennmaradt egy 1939. április 5-i, Márton Áron püspöknek címzett levél, amelyhez mellékelik a felállítandó Romániai Katolikus Magyar Ifjúsági Szövetség (Asociația Tinerilor Catolici Maghiari din România) tervezetét. A szövetség a Straja Tarii magyar tagozata lett volna. A levél aláírói (pl.: Szentmiklósy Ferenc, Dávid László, dr. Jénáky Ferenc) között nem olvasható P. L. neve, bár visszaemlékezésében azt írja, hogy a tervezetet ő készítette el. A levél lelőhelye: JATE Társadalomelméleti és Kortörténeti Gyűjtemény, 5210/10 (A továbbiakban: JATE TKGY)
30. Az illegális Kommunisták Romániai Pártja vezetősége határozata alapján több helyen "beszivárogtak" a kommunisták a Népközösség helyi szervezeteibe, így például Temesváron, Aradon, vagy Brassóban is.
31. Lásd az előszót.
32. Kolozsvár magyar lakossága 1930-ban 55.000 volt, 1940 első felében kb. 60.000-re tehető a magyar lakosság száma.
33. A Gábor Áron Kollégium történetére lásd: Puskás Lajos: A Kolozsvári M. Kir. Ferenc József Tudományegyetem Gábor Áron Diákokthona története. H.n., é.n., gépelt kézirat, 24 p. (JATE TKGY, 5210/9.)
34. Az előadássorozatban megjelent László Dezső: Magyar önismeret. c. előadása. Kolozsvár, 1943., L. D. kiadása, 16 p.
35. Balogh Edgár: Szolgálatban. Bukarest, Kriterion, 351 p.
36. Utalás arra, hogy - részben a visszatérő román csendőrség és az ún. Maniu-gárdák vérengzéseire hivatkozva - a Szövetséges Ellenőrző Bizottság nevében Vinogradov vezérezredes 1944. november 13-án kiutasította Észak-Erdélyből a román közigazgatást, mely csak a Groza-kormány kinevezése után térhetett oda vissza.
37. Lásd a Tizes Szervezet 1944. március 20-i közleményét: "Ma, amikor - mint annyiszor - ismét veszélyeztetett szabadságát és függetlenségét védi a nemzet,... merítsünk Kossuth ki nem fogyó drága örökségéből." Kolozsvári Estilap,
38. A szeptember 9-i memorandum aláírói között nem található Puskás Lajos neve. Elképzelhető, hogy egy másik, hasonló memorandumról van szó.
39. A pontos listát lásd az előszóban.
40. A magyar katolikus ifjúság szervezete, az ún. Mária Kongregációkról van szó.
41. Az RMSB Kolozsvár városi és Kolozs megyei tagozatának 1946. március 10-i vezetőségi gyűlésén határozták el, hogy P. L.-t az intézőbizottság tagjává választják.

Forrás: http://primus.arts.u-szeged.hu/doktar/texts/puskas_fo.html